

PENGAR I POSTEN

En posthistorisk rapsodi med ekonomiska förtecken

Av Arne Jönsson

Arne Jönsson är född 1920 i Göteborg. När han pensionerade 1985 var han postområdeschef i Uddevalla. Dessförinnan hade han bl a tjänstgjort många år på regionförvaltningen i Boden, där han på slutet sysslade med ekonomi- och marknadsfrågor. Sitt posthistoriska intresse har han utvecklat först som pensionär.

Postens historia handlar ganska mycket om ekonomi. Med ekonomi menar jag då inte bara inkomster, utgifter, löner och taxor utan också t ex penningförmedlingens och myntväsendets anknytning till den postala verksamheten. Jag har försökt att belysa något av detta på följande sidor. Skildringen grundar sig i allt väsentligt på redan tryckta källor, postala och andra. Med hänsyn till det begränsade utrymmet har jag måst nöja mig med att lyfta fram enstaka händelser och företeelser i avsikt att provocera intresserade till fördjupning. För den som bara allmänt tycker att gammalt är kul må mitt försök betraktas som en posthistorisk rapsodi med ekonomiska förtecken framförd av en glad amatör. Tidsmässigt har jag begränsat mig till tiden från 1636 till senaste sekelskifte.

Penningen som drivkraft

När posten grundades genom förordningen om postbåden den 20 februari 1636 så var det väsentligen av ekonomiska skäl. Meddelanden mellan regeringen och statens företrädare ute i landet hade dittills sänts vid behov och med särskilda bud som anlidade böndernas hästar. I stället inrättade man nu på då de viktigaste vägarna regelbundna veckoturer till vilka alla meddelanden samlades. Transporterna utfördes natt och dag till fots i ett stafettsystem med växling på varannan, högst var tredje mil. Härigenom kunde man rationalisera och förbilliga verksamheten och ge de utsedda transportörerna, postbönderna, viss ersättning i stället för att utnyttja bönder boende utefter vägarna utan betalning.

I början var posten ingen lönsam verksamhet. Men allteftersom trafiken växte anpassades taxorna på ett i allmänhet ganska smidigt sätt till efterfrågan samtidigt som turtäthet och befordringshastighet förbättrades. Därigenom togs postens tjänster alltmer i anspråk. Detta ledde till att verksamheten bortsett från vissa krisperioder (och bortsett från att kostnaderna för de anställda till en början föll på staten genom skattebefrielse) i allmänhet gav överskott. Ganska tidigt vann den uppfattningen allmänt gillande att postens intäkter i första hand skulle användas för poströrelsens befrämjande.

Postföreläring med häst och vagn blev en relativt sen företeelse i Sverige. Postdiligenserna som i andra länder under många år spelade en dominerande roll i postföreläringen kom i gång i vårt land först på 1830-talet och blev

Sehen ab.	An ihrem Ort in Tagen.	Brieff Tag.	Kommen an.		
Neue Posten.					
Montags Morgens zu 1. Vorn:	Hamburg. Wapfen. Hamburg. Drausfchweig. Jell. Dorne. Huttsheim. Ostrode. Wilschhausen vnd deren Drien.	2. 1. 10. 4. 4. 4. 4. 4.	3. 3. 3. 3. 3. 3. 3.	Donners- tag.	
Dienstag vnd Samb- stags Mor- gens:	Saxen. Marpurg. Dresden. Trierbach vnd deren Drien.	2. 1. 1. 1.	1. 1. 1.	1. 1.	Montags vnd Don- nerstags.
Dienstag vnd Samb- stags vmb 11. Vorn:	Magburg. Mm. Strutzart. Hersbronn. Straßburg. Dresd. Türsch. Sper. Hoydelberg. Durlach. Weimbs.	3. 1. 2. 2. 2. 4. 1. 1. 1. 1. 1.	1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1.	1. 1. 1. 1.	Montags vnd Wir- ochen.
Dienstag vñ Sambstags: In Weischen aber auch Donnerstags:	Nürnberg. Regensburg. Kürnberg. Kunens vnd deren Drien.	2. 1. 1. 1.	1. 1. 1.	1. 1.	Montags vnd Don- nerstags: In Weis- en aber auch Sambstags.
Dienstag vñ Sambstags vmb 12. Vorn:	Leipz. Dresden. Preßlac. Gotha. Erfurt. Eisenach. Wilschhausen. Gelnhausen.	3. 4. 10. 2. 2. 2. 2. 1.	1. 1. 1. 1. 1. 1. 1.	1. 1.	Montags vnd Don- nerstags.

Hier ist zu mercken, daß alle vierzeh Tag auff diese neue Post-Strasse, die Posten von Paris nach Spanien gehen: vnd also ein geraume Zeit mit den Briefen avantzirt werden kan: vnd lauffen die Posten von Paris fast täglich in alle Derter durch Frankreich.

Sehen ab.	An ihrem Ort in Tagen.	Brieff Tag.	Kommen an.		
Montags vnd Donnerstags vmb 12. Vorn zu Mittag:	Cöllen. Anstett. Brückel. Dernich. Mons. Jelle. Balenst. Amsternbam. Daage. Verreth. Dernredt. Keterbam. Leyden. Münster. Lütrich. Wastrecht. Lach.	1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1.	1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1.	1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1.	1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1. 1.
In Weischen aber auch des Sambstags vnd Sonntag Morgens:	Hamburg. Hübeck. Stockheim. Lindden. Dremen vnd deren Drien.	9. 10. 16. 10. 10.	1. 1. 1. 1. 1.	1. 1. 1. 1. 1.	1. 1. 1. 1. 1.

17 Johann von den Birghden / vordachsgedachter Ihrer Königl. Majest. vnd Reichs Schreyer vnd Eiden / verordneten Obristen Postmeister.

Vidstående »Nya postordning» för Frankfurt am Main 1634 klargör tydligt att staden behärskades av svenskarna. Både drottning Kristina och Axel Oxenstierna återopas i ingressen med vederbörliga ärestillar. Av postordningen, som utgivit av överpostmästaren i Frankfurt Johann von den Birghden, framgår hur utvecklat postväsendet var på kontinenten. Så svenskarna hade goda mönster att följa, när de skulle bygga ut sitt eget postväsen. Till Paris kom ett brev via Metz på 5 dagar. Avgång från Frankfurt måndagar kl 8 om morgonen. Var fjortonde dag, meddelas det, gick post vidare till Spanien. Priset till Paris var 4 Batzen. 1 Batzen var 1/90 Reichstaler, och 4 Batzen torde kunna uppskattas till ungefär två av den tidens svenska ören. 2 öre är ju det enda vederlag som nämns i postbåden, således ett slags första svenskt grundporto. Till Belgien och Holland kom man två gånger i veckan via Cöllen (Köln). Under mässtider hade man i flera fall extra turer. De angivna priserna avsåg brev vägande två lod eller ett uns, alltså dubbelt så mycket som man kunde sända för den första svenska taxans lägsta porto. Priserna ökade med samma belopp för varje uns (2 lod). Detta uttryckes: »Und also nach Advenant». I den taxa för brev till och från Finland som utgavs i Sverige 1638 användes uttrycket »efter adenant» i samma betydelse. Däremot finns inget belägg för (möjligen misstanke om) att man i Sverige vid genomförandet av postbåden i februari 1636 hade en taxa som påverkades av vare sig vikt eller beföringsvägens längd. Den första inländska tryckta taxan för brev från Stockholm till hela landet med sådana bestämmelser kom först 1643.

bara en kort episod. Järnvägarnas tillkomst på 1860-talet medförde en snabb nedläggning av diligenslinjerna. I bygder utan järnväg tog bussen över på 1920-talet. Ångbåtstrafiken uteder kusten och på större sjöar och älvar hade mycket stor betydelse under den isfria delen av året långt in på 1900-talet.

Pengar var det ont om i naturhushållningens samhälle. Sverige hade länge ett mycket komplicerat myntsystem med – förutom de mera exklusiva guldmynten – mynt i silver och koppar som skiftade i värde i förhållande till varandra och som ibland försvann från rörelsen på grund av att de var mer värda som metall än som mynt. De tunga och skrymmande plåtmynten av koppar var en av anledningarna till att Sverige först i världen fick sedlar som representativ för mynt. Sedlar började utges 1661 men fick inte någon mer betydande spridning förrän 1726. När man dessförinnan skulle flytta penningbelopp skedde det ofta, för att nedbringa vikten, genom guldmynt i brev. Det dröjde förstas inte länge förrän brev började plundras eller helt förkomma. Som en följd härav infördes 1692 ett i ringa omfattning efterlevt förbud mot pengar och värdesaker i brev. Behovet av att flytta pengar ökade emellertid alltmer. Därför fick vi de rekommenderade och sedermera de assurerade försändelserna. Man kan inte säga att posten var pådrivande i den utveckling mot kontantlös överföring av pengar som ledde till införandet av postanvisningar och postremissväxlar under senare hälften av 1800-talet. Postens stora insats på detta område kom i stället 1925 då postgirot grundades.

Ett av de största hindren för att genomföra kontantkrävande verksamhet på postkontoren var svårigheten att hålla nog stora kassaförlag. Problemet hade både service- och säkerhetsaspekter. Därför hade man från början rätt snäva beloppsgränser för postanvisningar och assurerade försändelser. God hjälp att lösa likviditetsproblemen fick man först av Stockholms Enskilda Bank (grundad 1856) och med denna samarbetande banker och senare i allt större omfattning av riksbanken. I vår tid är penningflödet genom posten så stort att man kan säga att posten genom anlitande av de relativt fåtaliga riksbankskontoren svarar för en betydande del av kontantförsörjningen i det svenska samhället.

Metoderna för redovisning av avgifterna för de postala försändelserna var ganska länge synnerligen tungrodda. Införandet av enhetsportot 1855 betydde därför en revolution.

Avlöning till postanställda helt eller delvis genom skattebefrielse kvarlevde ganska länge för postböndernas del. Först på 1860-talet började posthemmanens avveckling. För postmästarna skedde övergången till kontantlön redan i slutet av 1600-talet. Lönerna var genomgående knappa. Under tider av krig och vanstyre var betalningen osäker och postbönderna ålades utöver ökad postföring bördor som de lagligen var befriade från. Under sådana tider sviktade också verksamheten; den på papperet väl uppbyggda

 Sedan det flagas / at de
 Bref / som sändes med Posten / uti
 hwilke Pennigar / Jweler, eller an-
 dre dyrbare Saker inlagde äro / blif-
 wa offta af otrogne Händer bort-
 tagne / Påsterne ock så därigenom
 göras osäkre / när wanartige Men-
 niskior weta sig sådane Saker kunna uti Påst- Paque-
 terne finna ; En skal här effter ingen Påst- Mästare el-
 ler Påst- Betiente tillåteligit wara / något Bress eller
 Paquet emottaga / hwar uti Penningar / Jweler eller
 des lijk fastbare Saker inlagde äro ; tager han sådant
 emot wettandes / och utan at påminna om detta Förbu-
 det / och det blije förlorat / så skal han utan motsäijelse
 det betala / . så framt Afgaren / sedan han om bemelte
 Förbud är worden påminter / icke begiärt hastwer / at
 det skulle fortgå på hans egen fahra. Skulle ock nå-
 gon inläggia sådane Bress och Paqueter på Påsthuser-
 ne / utan at gifwa Påst- Mästaren och Påst- Betien-
 terne där om tillkänna / och de förmistes / så må den
 samme sielff draga sin Skada och hafwa ingen där om
 at tilltala. - Det alle / som detta angå kan / sig haf-
 we at effteråtta ; Hwar effter och alle Påst- Mästa-
 re anbefalles denne Förordning uppå deras Påst- Lufor
 och Bress- Taslor at upslå och Publicera. Datum
 Stockholm den 14 October 1692.

Förordningen 1692 om förbud mot penningars etcetera sändande »uti påstbrefven»
 visar att 1600-talssvenskan när den var som bäst kunde vara både kärnfull och enkel.

organisationen tålde inte påfrestningarna. Under 1700-talet blev sportlerna (se sid 23) en inkomst att räkna med, men de föll ojämnt och motsvarade inte alltid arbetsinsatserna.

Mynt och sedlar i posten

De viktigaste myntenheterna 1636 var 1 daler silvermynt (endast räkneenhet) = 4 mark = 32 öre. Öresmynt i koppar hade införts 1624. Dessförinnan var alla mynt av silver eller guld. 1644 kom de stora kopparplåtmynten som förbistrade tillvaron för det svenska folket genom sin tyngd. Ett 10 dalers »silvermynt i koppar» av 1644 vägde 19,7 kg. Kopparmynten sjönk fortlöpande i värde i förhållande till silvermynt genom för lågt kopparinnehåll. Lägre metallinnehåll i senare präglade mynt ledde ofta till att tidigare präglade, bättre mynt försvann ur rörelsen. Värdeförhållandet mellan daler kopparmynt och daler silvermynt stabiliserades, efter att 1633 ha fastställts till 1:2, 1665 till 1:3. Nödmyntsperioden under Karl XII 1715–1719 innebar naturligtvis en rubbning i systemet. Mynttecknen, som var nödmyntens officiella benämning, liknade sedlar på det sättet att de endast *representerade* ett penningvärde. De var åsatta värdet 1 dsm vilket skulle motsvara 1 dsm i plåtmynt koppar. Svensken i gemen saknade förtroende för penningrepresentativ vare sig de var av papper eller metall. Dessutom gavs nödmynten ut i sådana mängder att de skapade inflation. Vid avvecklingen 1719 var mynttecken för 27,5 milj dsm i omlopp. Trots att staten i alla sammanhang hävdade mynttecknens lika värde med vanliga pengar, fick postmästarna klagomål från postkamreraren i Stockholm, när han tyckte att de sände för många nödmynt i sina leveranser. Högste chefen för räkenskaperna misstänkte att kollegerna ute i landet orättmätigt tillgodogjorde sig den kursskillnad som uppstått mellan nödmynten och de ordinarie mynten. Den 12 mars 1717 skrev han i ett memorial: »Bör var postmästare inte byta om myntet som han får, eller på något sätt bruka kungens medel till sin fördel, utan sådan myntsort som han får, sådant bör han också leverera ifrån sig.»

Svårigheter av annan art belyses av en skrivelse den 21 november 1710 från postmästaren i Sala Anders Barck till överpostdirektören som svar på ett brev som denne sänt från Arboga den 16 i samma månad angående Barcks vägran att ta emot kopparplåtar som likvid: ». . . , men som mången här kommer med ett brev som allenast kostar 4 eller 8 öre haver en 3 eller 6 dalers plåt med sig, och vill alltså hava lösa penningar tillbaka, som hos mig inte alltid kunna finnas, ty har jag i brist på löst mynt måst nekat, och för det andra som jag finner intet mig består någon forlön på postmedel till Västerås, varest de skulle levereras har jag därför inte kunnat plåtar mottaga.» Den då och då förekommande myntbristen gjorde att man långt fram i tiden bytte varor och tjänster utan hjälp av pengar.

Efter palmstruchska bankens avveckling 1668 och fram till 1701 utgavs det inte något pappersmynt i Sverige. Eftersom kopparplåtarna var svåra att flytta och guld- och silvermynten var sparsamt förekommande uppstod

svårigheter vid likvider, särskilt långväga sådana. Riksbankens transportsedlar som började utges 1701 löste inte problemet, även om de på grund av myntbrist vann viss spridning, ty de måste överlåtas skriftligen när de bytte ägare och kunde inte användas i statens kassor. Från 1726 blev det möjligt att använda transportsedlarna i publika kassor, vilket ledde till att utgivningen ökade; kopparplåtar vandrade in i bankens kassor och sedlar till motsvarande belopp ut. En statsanställd som kom med sin löneassignment till en räntmästare i landsorten kunde, klagades det dock så sent som 1735, få betala ända upp till 12 % *lage* (provision) avsedd att täcka räntmästarens kostnader för transport av plåtmynt. Den mera lättsinniga ekonomiska politik som inleddes med 1738/39 års riksdag medförde att staten hos riksbanken lånade sedlar som inte motsvarades av någon insättning av mynt, det som i dag kallas finansiering med sedelpressarna. Följaktligen började allmänheten misstro sedlarna vilka föll i värde i förhållande till det metalliska myntet. Detta försvann ur rörelsen till smältdeglar hemma och utomlands. 1777 satte man officiellt ett mått på undervärderingen och bytte ut sedlarna mot nya sedlar eller mynt till halva det tidigare värdet. I samband härmed gavs riksdalern en ledande ställning i svenskt myntväsen. Den hade sedan 1500-talet varit vårt internationella mynt med konstant silverinnehåll och fast värde, så fast att valörbeteckning länge inte präglades på myntet. Riksdalermyntet fick tilläggsbeteckningen specie (sp) och motsvarade 3 daler silvermynt. Men skulle man köpa 1 riksdaler med hjälp av de gamla sedlarna eller kopparmynten fick man alltså betala 6 daler silvermynt eller 18 daler kopparmynt. De nya sedlarna och växelmynten kallades riksdaler respektive skillingar med tilläggsbeteckningen banko. Av skillingar gick det 48 på en riksdaler. Skillingen delades i 12 runstycken.

1789 infördes, för att betala Gustaf III:s krig, sedlar i riksdaler riksgälds (rgs) av det nygrundade riksgäldskontoret. Dessa sedlar minskade, emedan de inte inlöstes i silver, nästan genast i värde i förhållande till riksdaler banko. 1803 fastställdes förhållandet riksgälds/banko officiellt till 1:1 1/2.

Även bankosedlarna förlorade snart värde i förhållande till speciemynten. Riksbanken sökte hejda utflödet av silvermynt till utlandet genom att sluta lösa in sedlarna. 1830 och 1834 bestämde statsmakterna att 2 2/3 riksdaler i riksbankens sedlar skulle motsvara 1 rdr sp. Kursskillnaden på 1:1 1/2 mellan riksgäld och banko skulle bestå, varför 1 rdr sp = 4 rdr rgs. 1855 bytte riksdaler rgs namn till riksdaler riksmünt (rmt) och delades i 100 öre samt fick funktion av huvudmynt. Från 1873 namnändrades riksdaler rm till kronor. Förhållandet mellan de olika myntslagen illustreras på ett bra sätt av en sedel (se bild) från 1854 i vars marginaler man kan läsa beloppet 750 rdr rgs. Mitt på sedeln står med stora bokstäver och siffror 500 rdr banko och därunder med mindre stil 187 1/2 rdr sp, vilket är det antal specieriksdaler med vilket riksbanken åtog sig att lösa in sedeln.

Från 1831 gav de enskilda bankerna med statsmakternas goda minne ut egna sedlar (se bild) för att skaffa sig rörelsemedel räntefritt. Dessa sedlar blev ett problem både för allmänheten och posten, då de inte hade status

Denna i texten omnämnda sedel från 1854 ger en aning om svårigheterna för de användare som inte var duktiga i räkning. I tidningarna från tiden ser man att myntslagen banko och riksgälds används omväxlande, banko mest i officiella sammanhang. De första frimärkena (1/7 1855) hade ju valörerna uttryckta i banko. Inte förrän 1858 följde staten och posten den allmänna rörelsen och gick över till riksmünt och öre.

Det stora antalet sedlar utgivna av olika affärsbanker beredde naturligtvis användarna besvär. Några större förluster på grund av falsk inträffade dock inte. Vi hade bara i helt obetydlig omfattning motsvarigheter till de värdelösa »wildcats» som på sin tid hade stor spridning i USA och som Mobergs Karl-Oskar råkade ut för.

som allmänt betalningsmedel. Sedlarna mottogs inte av riksbanken och accepterades inte i kronans uppbörd. Ofta var innehavare (både banker och andra) av enskilda bankers sedlar tvingade att per post sända dem till utgivande bank eller dess ombud för inlösen. Mycket vanligt var också att man inom och mellan banker sände pengar med styrelseledamöter eller andra betrodda personer som ändå skulle vägen fram. På 1850-talet började man sända pengar med de talrika ångbåtarna som kunde ta emot tunga kassakistor och som var säkrare än de rånutsatta landsvägstransporterna. Postportot ansågs för dyrt för tunga försändelser. I Skaraborgs Enskilda Banks hundraårsskrift kan man ta del av en reseräkning från 1865 på 21,60 riksdaler riksmünt för en anställd som i lejd kärra och efter sju olika hästar tog två dagar på sig för att resa från Skövde till Lidköping och åter med kassaförstärkning.

På 1860-talet hade man kommit så långt att privatbankssedlarna dominerade i allmänna rörelsen. Så småningom kom man ändå fram till att det var bäst att Riksbanken fick stå för sedlarna i Sverige och så beslöts om avveckling av privatbanksedlarna som var genomförd 1904.

Portoutvecklingen

Portoutvecklingen för brev mellan Stockholm och några orter framgår av följande sammanställning som grundar sig på uppgifter i tabeller i Sven Carlins bok *Vad kostade brevet?* 1975. Uppgifterna avser avgifterna per lod.

Portoutveckling för några orter, porto från Stockholm till och från orten

År	16				17				18							
	43	45	69	93	07	10	12	18	19	47	67	86	07	19	30	35
Mynt	Öre sm											Sk/rst banko				
Ort																
Södertälje	1	1	1	1	1	1 ^{1/3}	1	2	1	1	2	1/-	1/6	2/-	3	3
Jönköping	4	4	5	5	5	6 ^{2/3}	5	10	5	5	6	3/-	4/6	6/-	6	6
Göteborg	4	4	5	6	6	8	6	12	6	6	7	3/6	5/3	7/-	7	7
Piteå	9	3	4	5	5	6 ^{2/3}	5	10	5	8	9	4/6	6/9	8/6	9	10
Helsingfors	6	4	6	6	6	8	6	—	—	7	8	4/-	6/-			
Riga	18	10	12	10	10	13 ^{1/3}	10	—	—							

Förklaringar:

1 skilling (sk) från 1786=2 öre silvermynt

1 runstycke (rst) 1/12 skilling

Anledning till höjningar har oftast varit postens eller statens dåliga ekonomi. En del ändringar har också gjorts för att justera förhållandet mellan taxan för långväga och kortväga brev eller för att reducera portot för tyngre försändelser. Det är sällan möjligt att avgöra vilken höjning av den allmänna portonivån som en ny taxa medfört. Om man tar ett brev på 1 lod från Stockholm till Göteborg som exempel, så finner man att portot från

1643 till 1835 ökat från 4 till 14 öre silvermynt (portot 1835 på 7 skillingar har förvandlats till öre silvermynt genom multiplikation med två) eller med 250 %. 1855 när grundportot blev 4 sk, innebar detta att höjningen genom åren inskränkte sig till 100 %. Ser man på vikten i fint silver i en »fyräoring» (=1/2 mark) från 1667 så var den 1,56 gram. Ett fyraskillingmynt (=1/12 rd) myntat 1776, men använt under många år därefter, innehöll 2,14 gram fint silver, alltså 37 % mer. Om man utgår från silver som en någorlunda fast värdemätare, har alltså portohöjningen på 200 år varit blygsam. Och man fick onekligen en bättre service för pengarna 1855 än 1643.

Den verkligt revolutionerande ändringen i portosystemet kom den 1 juli 1855, då som nämnts, enhetsportot på 4 skilling för ett brev i lägsta viktklassen 1 lod genomfördes. Särskilt märkbart blev naturligtvis ändringen på längre sträckor. Piteå-brevet sänktes från den 1835 uppnådda nivån på 10 skilling till 4 skilling. Till det senare beloppet *höjdes* i stället brevet till Södertälje. Men det var ju inte i särskilt många förbindelser som Södertäljes låga porto på 3 skilling hade gällt. Frågan om enhetsportot var väl genomdebatterad när ändringen beslutades. Sverige var sent ute så det fanns erfarenhet från andra länder att bygga på. Man var på det klara med att en intäktsminskning skulle bli följd. Men denna blev – som man också räknat med – av kort varaktighet, och redan 1857 överskreds 1854 års uppbörd. Den nya ordningen innebar stor arbetsbesparing för posten. Man hade t ex hittills förtecknat alla försändelser i fråga om vikt och mottagare. Att denna omständliga procedur först förenklades och sedan helt bortföll medförde naturligtvis att betydligt fler försändelser kunde behandlas utan ökning av personalresurserna.

När enhetsportot genomfördes räknade staten i riksdaler och skilling banko, medan det dagliga livets affärer mest gjordes upp i riksmünt, vilken senare benämning 1855 ersatte benämningen riksgälds. 1 rdr riksmünt delades i 100 öre. Eftersom 1 rdr banko eller 48 skillingar var = $1\frac{1}{2}$ rdr rgs blev 1 rdr rmt (100 öre) = 32 sk banko. Grundportot 1855 på 4 skilling banko blev då $\frac{4}{32}$ eller $\frac{1}{8}$ av 1 rdr rmt eller $100:8 = 12,5$ öre. När man 1858 övergick till att uttrycka portot i öre satte man grundportot till 12 öre jämt, vilket innebar en portosänkning på 4 %.

Poststatens knappa kaka

Den förste postchefen i Stockholm och för hela landet fick 600 daler silvermynt i årslön samt fri bostad. 1643 fick den då nye postdirektören 600 dsm och i Stockholm inflytande porton. Dessa löner var för tiden goda. Intressantare och mindre lysande villkor rådde dock för dem som svarade för stödjepunkterna ute i landet och transporterarna mellan dessa.

Postbönderna fick i enlighet med 1636 års förordning om postbåden ersättning genom att de befriades från gästning och skjutsning samt krigstjänst och dagsverken. För 1658 rapporterar landshövdingen i Nyköping att en postbonde i hans län besitter friheter för 13 d 8 öre sm per år och lika mycket för den extra ordinarie posten (dvs den andra veckotur som nu

Magnus Gabriel de la Gardie (1622–86). Greven blev som drottning Kristinas gunstling, svåger till Karl X samt förmyndare och morbroder till Karl XI tidigt anförtrodd viktiga uppdrag i rikets tjänst åtföljda av rikliga gåvor och förläningar. Rikskanslersämbetet tillträdde han vid Karl X:s död 1660, då han också blev en av Karl XI:s förmyndare. Han var en dyr herre i drift. Det fick också postväsendet erfara under åren 1673–77, då han som förläning åtnjöt alla dess inkomster. Stora penningssummor som bort gå till löner och drift gick i stället till att smycka de la Gardies många slott. Till slut insåg dock hans mot ekonomisk vidlyftighet föga tolerante kunglige systerson att postens pengar kunde användas bättre. Han fråntogs postchefsskapet och fick sedermera återlämna alla jordagods utom två. Trots den kritik som riktas mot de la Gardie både av samtid och historia har hans insatser för konst och kultur vunnit allmänt erkännande. Ehuru anförtrodd höga befäl var hans insatser som krigare tveksamma. Och som ekonom – på postens område liksom i större sammanhang – var han direkt skadlig.

började förekomma), vilket senare belopp betalades ut av befallningsmannen från landstatens kassa. Normalprestationen för en postföringstur var två mil fram och åter till fots, vilket torde motsvara ett dagsverke. Om bonden eller hans dräng red, vilket man började kräva 1646, om än bara på den viktigaste linjen, den mellan Stockholm och Halmstad (och därifrån vidare till Helsingör, Hamburg och kontinenten), tjänade postbonden tid och arbetsgivaren snabbhet och lastkapacitet. Per arbetsdag gör det nämnda beloppet ($13 \times 32 + 8 =$) $424:52 = 8$ öre sm. Enligt Lagerqvist/Nathorst-Böös Svenska pengar betingade ett dagsverke 1650 2–3 mark = 16–24 öre kopparmynt. Förhållandet koppar/silver var vid den tiden 1:2,5, varför 20 öre kopparmynt motsvarade 8 öre silvermynt. Postbonden torde alltså vid denna tid inte ha varit underbetald i förhållande till andra arbetare, förutsatt att han inte helt eller delvis berövades sina rättigheter, vilket inte var ovanligt. Det bör också sägas att ersättningsprinciperna för den extra ordinarie posten var mindre liberala i andra län, vilket kunde påverka arbetsviljan i negativ riktning.

Det dröjde inte länge förrän det blev klagomål på ersättningarna från i första hand postmästarna. När rådet, vilket förekom, såg sig nödsakat att tillmötesgå lönekrav utöver skattebefrielse och porton, valde man inte alltid kontanter, som var en bristvara. (Dock hade tex postmästaren i Örebro 1640 32 dsm och kollegan i Arboga 22 d 8 öre sm) per år. Postmästarna kunde i stället för pengar få avkastningen av ett hemman eller, som postmästaren i Åbo »fyra åmar hö årligen» av slottsstaten. När Finland fick sitt postväsen ordnat 1638 utgick kontantlön till postmästaren i Helsingfors med 64 dsm och till de övriga med 32 dsm per år. Städernas befolkning framförde ibland klagomål över att man till postmästare utsett borgare med hög skatt. Eftersom en stads kronoutskylder var bestämda till ett visst belopp att sammanskjutas av stadens samtliga skattebetalare, innebar postmästarens skattebefrielse, att de övriga sinsemellan fick dela på dennes utskylder. Långt in på 1800-talet betraktades postmästarbefattningarna utom på de större orterna som deltidsuppdrag. Även om de i många fall, när rörelsen växte, innebar heltidsinsatser och anlitande av lejd personal bl a för postföring till den eller de första postgårdarna utanför staden (först 1686 utgick ersättning härför med 8 öre per mil), så var ersättningen ringa och klagomålen i allmänhet berättigade.

Postböndernas klagomål riktade sig mest emot att de fick göra dagsverken eller krigstjänst (efter 1682 delta i kostnaderna för rotens indelte soldat), trots att de i egenskap av postbönder var befriade från sådana pålagor. När antalet turer i veckan ökade från en till två var viljan från ledningens sida att se till att ersättningen ökades med rimligt belopp heller inte överallt påfallande. Postböndernas friheter bekräftades vid ett flertal tillfällen under århundradena av regeringen, när bondeståndets representanter blivit tillräckligt uppretade. Men för bönderna negativa tolkningar av friheternas innebörd förekommer långt in på 1800-talet.

Från arbetet med justering av postbondeersättningarna på 1690-talet kan nämnas följande anteckning beträffande kronogästgivaregården $2\frac{1}{3}$ mantal Fittja »förer /posten/ till Stockholm $1\frac{1}{2}$ mil och Tellie 2 mil, $3\frac{1}{2}$ mil 2 gånger om veckan, bör efter landshövdingens uppsats föra posten /utan ersättning/ i följe sina privilegier och donations innehåld.» Här skulle alltså intäkterna från gästgiveriet bekosta postföringen *till* Stockholm. För postföringen *från* Stockholm betalade postkontoret där $10\frac{2}{3}$ öre per gång åt »några karlar». För 1 mantal Sånna i Tvetå härad Ljungarums socken finns antecknat åliggande att föra posten $1\frac{1}{2}$ mil till Skierstad och 1 mil till Klåckarp. Härför åtnjöt hemmanet knektefrihet jämte vissa till smärre belopp uppskattade friheter från skjutsar och dagsverken, alltsammans »estimerat» till 16 daler $23\frac{1}{3}$ öre silvermynt. Inklusive den kontanta ersättningen på 13 d $10\frac{2}{3}$ öre erhöll detta hemman 30 d 2 öre sm per år.

1698 hade överpostdirektören i Stockholm 1200 dsm per år i lön. 1724 fick han därtill ett tantiem om 1 % av den totala portoinkomsten. Denna princip (med senare varianter) ledde till det orimliga resultatet att han 1766 hade nästan 130.000 dsm i tantiem att fordra. 1797 övergavs tantiemsystemet helt och överpostdirektören fick 1200 riksdaler banko i lön.

Efter Karl XII:s död började postmästartjänsterna bli mer inkomstgivande, vilket bl a märks på att de blir mer eftertraktade. Anledningen var att den ökande rörelsen medförde att sportlerna (se nedan) ökade. Postmästartjänsterna kunde inte längre i samma omfattning som tidigare betraktas som bisysslor. Dock uppehölls så sent som 1757 29 postmästartjänster (dvs en fjärdedel av hela antalet) av bl a 15 borgmästare och rådmän och 9 tullnärer samt andra personer i offentlig tjänst. I början av 1800-talet började K. Majt, trots motstånd från postledningen, utse pensionerade officerare till postmästare. Karl XIV Johan var i det hänseendet frikostig mot sina gamla krigare för att bereda dem en dräglig ålderdom. 1869 skriver generalpoststyrelsen att denna politik särskilt drabbat inkomstgivande postkontor. Av 24 sådana med en inkomst av 4 000 rdr rmt och mera förvaltades 18 av föreståndare som inte tjänstgjort i lägre befattning i verket. Den sista utnämningen av en militär kom så sent som 1875.

Ordet sportler som egentligen är latin och betyder gåva kan förklaras som en betalning för ett arbete som en tjänsteman utför åt en kund hos i vårt fall posten, man för vilket tjänstemannen inte har betalt av arbetsgivaren och följaktligen i stället tar betalt av kunden. Sportler har förekommit i posten ända sedan dess tillkomst, men den första sammanfattningen av systemets innebörd kom i postmästarinstruktionen 1707. Sportlerna omfattade då avgifter för:

- mottagande av brev efter posttid,
- mottagande och utlämnande av rekommenderade brev,
- beställning av brev på landet.

Avgifterna var inte fastställda, det talades i postförfattningarna om billig vedergällning eller liknande. Det förekom dock att postledningen vid tvister mellan postmästare och kunder ingrep genom att meddela riktlinjer för

avgifternas beräkning. Från 1750-talets mitt förekom särskilda sportler till tjänstemännen för deras befattning med tidningsprenumerationer. Tidigare kom en avgift för lösbrev som sändes in till postkontoren för frankering på kredit, vilken verksamhet senare ändrades till kredit medelst postbok, som, om än med ändrade rutiner förekommer än i dag, fast avgiften går till posten. 1849 bestämdes att sportlerna successivt skulle avvecklas, då de gav orättvisa utslag i lönehänseende. Beslutet grundade sig på en undersökning avseende sportelinkomsterna under 1846. Då man inte var helt säker på att det låg i tjänstemännens intresse att lämna korrekta uppgifter – både för höga och för låga kunde tänkas ge fördelar i framtiden – måste siffrorna citeras med viss reservation. Enligt undersökningen uppgick sportlerna för hela landet, bortsett från tidningsavgifterna, till 127.000 rdr banko. Detta belopp utgjorde 60 % av tjänstemännens inkomst. Något mer än hälften av sportlerna avsåg rekommenderade brev. Även om sportlerna för rek avvecklades 1849, torde därefter, om också tidningarna medräknas, sportlerna ha utgjort såpass stor del av inkomsterna som 40 %. Till en början fick postmästarna kompensation för avvecklade sportler (se citerat lönereversal beträffande Tierp). Ännu 1884 hade de dock inte gått ner mer än att de för postmästare i klasserna 2–6, uppgick till resp 1130, 770, 310, 280, och 130 kronor, vilket skall jämföras med löner på resp 3 600, 3 000, 2 400, 1 800, 1 600 kr. Detta innebär att de största postkontorens chefer hade 31 % och de minsta 8 % påslag på lönen i form av sportler.

Parallellt med sportlerna utgick också uppbördsprovision av vilken postmästarna fick hälften (från 1877 1/4) och resten delades mellan biträdande ordinarie tjänstemän. Följande tabell anger medelbeloppet i kronor av till postmästaren utgående provision under åren 1893–97:

Postkontor	Provision	Lön
Göteborg	4.600	4.000
Postkontor i klass 2	2.000	3.600
» 6	455	1.800
Kontrollör	681–868	2.400–3.600
Postexpeditör	392–417	1.600–1.800

Såväl sportler som provision avskaffades med den lönestat som trädde i kraft 1910.

Till postmästaren i Tierp utgick sedan inkomsten från rekavgifterna borttagits 1849 ersättning enligt följande:

	Rd bko
Lön med förhöjning för spannemålen (Det senare avsåg en schablonmässigt beräknad ersättning för tidigare in natura utgående spannmål)	164,—
Expenser (ersättning för ljus, lack, papper etc)	33,16
Kontorshyra	50,—
Rekavgifter (skulle motsvara vad postmästaren tidigare uppburit av kunderna)	163,24
Summa	410,40

Att sända pengar med posten

1636 fanns inga sedlar, men mynt och smycken började man troligen ganska snart skicka med posten. Så småningom utvecklades sig också en rutin med vars hjälp man sökte trygga befordringen av värden. Den bestod i att man genom anteckningen Rec eller liknande uppmanade postmästaren på både avsändnings- och adressorten att vara särskilt uppmärksam på försändelsen. Markering skedde också i handlingarna. Härför erhöll båda postmästarna viss rekognition /ersättning/. Kvittering förekom inte, vare sig vid in- eller utlämning. Det var inte ovanligt att försändelser som särbehandlades på detta sätt ändå kom bort. Många sände också pengar utan att rekommendera, kanske därför att de inte kände till förfaringssättet eller för att de litade på posten. Ett ärende angående ett förkommet brev som inte var rekommenderat ger viss inblick. Den 23 september 1683 hade borgmästare Printz i Västerås sänt ett brev till borgmästare Martin Bunge i Stockholm. Det innehöll en assignation på riksbanken på 1680 daler kopparmynt. Bunge uppmanades i brevet att ta ut pengarna i plåtmynt från banken och överlämna dem till amiralitetet. Denna transaktion måste enligt gällande regler genomföras av ett personligt ombud för Printz. Bunge visste inte att brevet skulle komma. Därför efterfrågade han det inte heller. I stället inställde sig en oärlig person på postkontoret och begärde få ut brevet. Han hade blivit medveten om dess existens och om att det inte var avhämtat genom att studera de uthängda företeckningarna över ej efterfrågade brev. Inte förrän Printz skrev till Bunge och undrade varför ärendet inte blivit utfört, började denne forska i saken. Efter att ha kontaktat åkare som brukade åta sig forsling av plåtmynt till och från riksbanken kom han fram till att den brottslige var en tidigare hos honom anställd person. Huvudparten av pengarna kom till rätta. Ehuru svåra att transportera hade, som framgår härav, kopparmynten den goda egenskapen att de var lättare att spåra än sedlar.

På grund av många stölder av pengar i brev infördes 1692 förbud mot pengar och värdeföremål i vanliga brev. Detta hindrade inte landshövding Dellinghausen i Halmstad från att den 1 april 1702 sända ett brev till snörmakare Weinstedt i Malmö innehållande 59 daler i silvermynt. Försändelsen bestod av ett vanligt brev vid vilken en skinnpåse var fästad. I denna fanns pengarna. Postmästaren i Halmstad hade under hänvisning till gällande bestämmelser vägrat att ta emot försändelsen. Landshövdingen som var f d generalmajor var emellertid van att bli åtlydd; han drev sin vilja igenom. Försändelsen kom bort på vägen. Landshövdingen krävde då att postmästaren skulle åläggas att ersätta beloppet. Det blev en omfattande utredning, men om hur denna slutade tiger tillgängliga handlingar. Ärendet är märkligt såtillvida att det talar om en vid brevet fästad påse i vilken pengarna inneslöts. Ett liknande förfarande reglementeras officiellt i ett cirkulär från 1849, men jag har inte funnit några belägg för att det använts vare sig före 1702 eller fram till 1849. I cirkuläret från 1849 läses: »Då större antal av guld- eller silvermynt bör med posten avsändas, än som inom ett

brevkuvert kan med säkerhet förvaras, åligge det avsändaren att till myntets inneslutande anskaffa en väl behållen och innantill sammansydd påse av gult eller brunt skinn, försedd vid dess öppna ände med flera hål för genomdragning med fint oskarvat segelgarn, som i 2:ne varv sedermera ändan omlindas och tillknytes, varefter garnets 2:ne ändar vid påsen fästas med såväl avsändarens som postkontorets sigill. Påsen vidhäftas det medföljande rekommenderade brevet, varå avsändaren bör hava tecknat att »en påse medföljer», och, om den avgår under öppen rekommendation, beloppet av det däri inneslutna guld- eller silvermyntet.» Postmuseum (liksom myntkabinettet) innehar flera påsar som använts på detta sätt.

Dessa skinnpåsar som finns på Postmuseum har använts för att sända pengar med post 1849 eller senare. Det vore intressant att få utrönt om det någonstans finns i behåll påsar som använts i postbefordringen tidigare. I texten redogörs för ett indicium som talar för att sådana här skinnpåsar förekommit redan 1702.

Försändandet av värde i så väl vanliga som rekommenderade brev fortsatte liksom förlusterna. Postledningen försökte, när ersättningskrav framställdes, i allmänhet skjuta över ansvaret på postmästare (de fick ju avgifterna och skulle följaktligen bära ansvaret) och postbönder eller skylla på force majeure, men så småningom blev situationen ohållbar, och på sekreta utskottets initiativ föreskrev K Majt 1772 ökad säkerhet vid postbehandlingen samt att ersättning skulle utgå för förkomna värden, dock skulle »postdirektionen» sedermera kunna »av den postförvaltare, där brevet bortkommit, söka sin ersättning». Denna vidareföring av ansvaret kom emellertid allt mer sällan till stånd. Därför började postledningen fråga sig om inte rekavgifterna (vars belopp sedan 1758 varit officiellt fastställda) borde komma posten i stället för de anställda till godo. De utbetalade ersättningarna för förkomna värden i rek uppgick under de nio åren

1839–47 till ca 40.000 rd bko, medan de av postmästarna inkasserade rekavgifterna enbart 1846 uppgick till 65.000 rd bko.

Också andra nya bestämmelser om rekommenderade brev meddelades i det tidigare nämnda cirkuläret från 1849. Man skilde således på öppen och sluten rekommendation. Den öppna rekommendationen innebar att innehållet var försäkrat till fulla värdet. Det ålåg avsändaren att lämna in försändelsen öppen åtföljd av en förteckning över innehållet värden enligt ett formulär som posten tillhandahöll. Sedan postmästaren kontrollerat innehållet förseglades brevet i avsändarens närvaro. I slutet av 1849 beslöts att expeditionsavgifterna för rek skulle dras in till posten. Postmästarna erhöll kompensation för den förlorade inkomsten. Rekavgiften som i sin helhet betalades av avsändaren uppgick till 12 sk bko för sluten och 16 sk bko för öppen rekommendation. För det öppna rekommenderade brevet tillkom en assurancesavgift på 1 sk för varje 100 rdr bko. Under de 15 åren 1850–64 fick posten in 787.000 rdr bko i assurancesavgifter. Postens förluster efter avdrag för återvunna medel var under samma tid 180.000. För att uppmuntra folk att sända mindre belopp (upp till 100 rdr bko) i slutna rek i stället för i vanliga brev sänkte man 1866 avgiften för dessa rek från 35 till 24 öre. Detta gjorde emellertid inte avsedd verkan bl a därför att reklamanterna måste styrka sina ersättningsanspråk genom edgång inför rätta. Detta omständliga förfarande upphörde 1871 då ersättning för förkommet rek utan hänsyn till det verkliga värdet utgick med 50 rd rmt.

Under åren 1850–64 ökade den kommersiella aktiviteten i landet. Assbeloppen steg under perioden från 178 till 273 milj rdr bko. 1875 uppgick assbeloppen till 563 milj kr och 1901 till 1.251 milj kr, varvid är att märka att bankos värde förhåller sig till kronor som 1,5:1. Bankerna kunde i den nämnda periodens början inte bistå dem som behövde överföra pengar mellan olika orter. Det fanns för övrigt – bortsett från sparbankerna – bankkontor bara på 25 orter i landet, varav bara en i Norrland, medan posten hade ca 125 kontor. Man kunde inte heller umgås med bankkontoren per post; penningtransaktioner fordrade personlig inställelse.

Svårigheter att flytta pengar började på 1850-talet, utöver att länge ha varit ett säkerhetsproblem, också att bli ett politiskt problem, som ingick som en viktig del i en trasslig härva av motsättningar mellan samhällsgrupper och mellan politiska makthavare på olika nivåer och av skilda penningpolitiska övertygelser. Göran B Nilsson berättar om detta i sin bok *Banker i brytningstid* 1981. En tanke som trängde sig fram allt mer var att pengar i form av sedlar och mynt borde arbeta i produktionens tjänst, inte ligga i kassakistor, statens eller privata, eller vara under transport i postsäckar eller med bud. Även varor borde omsättas snabbt och ligga kortast möjliga tid i lager. Detta var en förutsättning, menade man, för att Sveriges rika resurser i form av arbetskraft och naturtillgångar skulle bli utnyttjade. Andra krafter, som hyste en viss misstänksamhet mot pengar, lån, räntor och handelsmän, ansåg att den önskvärda välförhållningen i landet skulle uppnås genom moralisk upprustning.

I en promemoria från 1851, som citeras i Nilssons bok, har A O Wallenberg bl a uttalat att en av uppgifterna för den nya typ av bank han sedan länge strävat efter att grunda borde bli att: »Sälja invisningar på andra orter i landet, varigenom en del av de miljoner, som nu ligga i postväskorna, stanna i bankens kassakista/ för att därifrån kunna lånas ut/. Dessa invisningar kunde efter remittentens /avsändarens/ bekvämlighet ställas på vilket belopp som helst och utfärdas in duplo /två exemplar/, så ägde remittenten ett betryggande kvitto. Banken /dvs den blivande Stockholms Enskilda Bank/ föreslår privatbankerna /ute i landet/ att hos oss öppna girokonto. Vi sälja då invisningar på dem och kreditera /tillgodoför/ beloppet i deras girokonto, varemot de äga att i sin ort sälja invisningar på oss. De bespara därigenom porto å de privatbankssedlar som nu går fram och tillbaka under rekommendation och assurans på privatbankernas bekostnad.» Detta är en beskrivning av hur postremissväxlarna kom att fungera. Idén hade i begränsad omfattning tillämpats tidigare. Wallenbergs insats när han fick tillfälle att förverkliga den först i Sundsvalls Filialbank 1855, därefter i Stockholms Enskilda Bank 1856, var att han lyckades skapa ett förtroendefullt samarbete mellan banker i hela landet, så att det blev oerhört mycket lättare än tidigare att överföra penningbelopp.

När Wallenberg drev den här frågan var hans huvudmotiv säkert att tjäna pengar. När riksdagen och riksbanken ville verka för nya former för medelsöverföring var poströverierna en viktig anledning. 1853 framställde riksdagens revisorer anmärkning mot posten för de »icke obetydliga ersättningar för i följd av poströverier bortkomna rekommenderade brev, uppgående för det senare revisionsåret till icke mindre än 20.350 rdr 20 sk 4 rst.» Redan den 23 mars nästa år svarade poststyrelsen. I stället för att sända kontanter i postförsändelser föreslog man att invisningar skulle sändas mellan postkontoren dragna på de verk eller myndigheter med vilka posten kunde träffa avtal.

Men stora svårigheter skulle uppstå, anförde man vidare, om man ville genomföra ett sådant assignationssystem över hela landet: »De fleste postförvaltarne, så svagt lönte att inkomsterna ej överstiga, ofta äro otillräckliga för levnadsbehoven, hava svårighet att anskaffa borgen för uppbörden.» Poststyrelsen befarar att anordningen skulle kunna medföra större förluster för posten än poströverierna. Mellan Stockholm och Göteborg samt vissa andra större platser ansåg man emellertid tanken genomförbar. Med anledning av yttrandet fick generalpoststyrelsen nya frågor i ärendet i juni 1854. Dessa besvarades ej förrän i oktober 1858. Man tryckte nu på de höga kostnader som skulle uppstå och framhöll att om systemet finge önskvärd utbredning, så skulle *assuransavgifterna sjunka avsevärt*. Det bristande allvaret i styrelsens förslag om invisningar framgår ytterligare i skrivelsens sista del: »I övrigt och därest Generalpoststyrelsen vågar framkomma med dess innersta tanke vore det mest verksamma att tills vidare, vad rör penningremisser av enskilda, ej tillgöra annat än att höja assuransavgiften särdeles eller åtminstone för belopp över 1000 rdr och till sådana platser, dit

J'assurent bon s'ends de
 day till fru A. Schlyter, Helsing-
 borg, ett hundra (100) kr. i postremiss-
 vassel Blekinge Bank nr 61631.
 Karlskrona den 14.4.14.

G. Schlyter,

Att assurerade försä-
 chelse 787 innehåller
 oförskedd växel i
 100 kr uttrykt

Göteborg

Avsändare av rek eller ass kunde erhålla intyg över innehållet i försändelsen. Här ses ett intyg som visar att ass nr 787 innehöll en växel lydande på 100 kronor.

postremissväxel eller assignation kan erhållas av bankinrättning å den plats därifrån penningar skola avgå och å vilka platser vid varje sådant postkontor, där i staden finnes bankinrättning, som lämnar slika växlar, skulle finnas uppslagen förteckning å postkontorets dörr. Tiden skulle då snart nog utvisa om ej penningremitterandet minskades och därav fås ledning för vad sedan kunde vara att tillgöra.» Därmed rann tanken på invisningar ut i sanden för postens del. Om postledningen haft lite mera framåtanda kunde vi ha haft en form av postgiro redan före sekelskiftet. I stället blomstrade bankernas postremissväxelsrörelse. Som framgår av tidigare nämnda statistiksiffror innebar detta inte att assurancesbeloppen i posten minskade, 1901 var de uppe i över 1 miljard kronor. Antalet bankkontor var ännu för litet för att »slå ut» postens ass.

Först 1866 infördes postanvisningar i Sverige som ett senkommet svar från en riksdagsmotion av A O Wallenberg 1854. Maximibeloppen var – och förblev – mycket begränsade. Man började med 40 rdr rmt och fort-

satte så småningom med 80 och 100. Poststationer (de små postkontoren för landsbygden) deltog till en början inte i rörelsen. När riksdagen i samband med att enkronassedlarna drogs in ville att också poststationerna skulle expediera postanvisningar, invände generalpoststyrelsen bl a att man kunde befara »ökat äventyr för förskingring», ett äventyr som dock kunde minska, om beloppet inskränktes till 5 à 10 kr. Resultatet blev att poststationerna från 1876 fick utväxla postanvisningar på högst 10 kr. 1875 uppgick postanvisningarnas belopp till 2,5 milj kr och 1901, då assbeloppen uppgick till över 1 miljard, skickades postanvisningar bara för 79 milj kr. Det skulle dröja ända till 1925 innan posten på allvar gick in på penningförmedlingens område genom att inrätta postgirot. Då hade posten sedan många år vant sig vid att handskas med pengar genom postsparbanken som inrättades 1884.

KÄLLOR:

Tryckta

Sven Carlin: Vad kostade brevet? 1975
Nils Forssell: Svenska postverkets historia 1936
Eli F Heckscher: Sveriges ekonomiska historia
Teodor Holm: Sveriges allmänna postväsen
Lars O Lagerqvist och Ernst Nathorst-Böös: Vad kostade det? 1984
Rafael Lundgren red: Minnesskrift vid invigningen av nya posthuset i Stockholm år 1903
Göran B Nilsson: Banker i brytningstid 1981
A Platbardzdis; Sveriges sedlar
Bertel Tingström: Svensk numismatisk uppslagsbok 1963
Postens cirkulär

Andra:

Teodor Holms excerpter i postens arkiv
Råd och synpunkter har lämnats av professor Göran B Nilsson vid Linköpings universitet, museidirektör Lars O Lagerqvist och antikvarie Ian Viséhn på myntkabinettet i Stockholm